

Researcher: Social Science Studies

(2020) Cilt 8 / Sayı 2, s. 01-16

Geliş Tarihi: 26.02.2020

Kabul Tarihi: 25.04.2020

Online Yayın Tarihi: 29.06.2020

İkincil Sözlü Kültür Ortamına Geçiş Bağlamında Hacı Bektaş-ı Velî'nin Manzûm Vilâyetnâmesi

Salih GÜLERER¹

Özet

Menâkıbnâmeler/Vilâyetnâmeler sözlü kültürde teşekkül ederek yayılırlar. Bu eserlerin malzemesini oluşturan menkabeler de çoğu zaman inanılan bir olaydan hareketle ortaya çıkmış halk muhayyilesinin bir ürünüdür. Bu makalede amaç Hacı Bektaş-ı Velî Vilâyetnâmesinin sözlü kültürden yazılı kültür ortamına aktarımını ve ikincil sözlü kültür bağlamının tespitidir. Bu eseri oluşturan menkabeler sözlü aktarım süreci içerisinde belli bir süre teşekkül evresi geçirirler. Teşekkül evresinin sonunda birinci sözlü kültürde anlatılmaya başlanan menkabeler, bir yazar tarafından gerek kendi bilgi ve görgüsü gerekse birinci sözlü kültürde ayrı ayrı anlatılar halinde bulunan menkabeler ve yazılı kaynaklarından, yazılı kültür ortamına belli bir yapı içinde aktarılmaya başlanır. Bu aktarım yazıcının biçimlendirmesiyle bir üst anlatı haline dönüşmüştür. Yazıcı anlatıları yazıya aktarırken belirli bir düzen ve zaman sırası gözetir. Bu haliyle Vilâyetnâme'nin büyük ölçüde kurgusal olduğu söylenebilir. Yazıcının kitabı bir topluluk önünde okunmak üzere düzenlemiş olduğu anlaşılmaktadır. Eserin bir topluluk önünde okunması menkabelerin ikincil sözlü kültür ortamına aktarılmasını oluşturur. Sonuç olarak Hacı Bektaş-ı Velî'nin Manzûm Vilâyetnâmesi, önemli bir sûfi şahsiyet olarak öne çıkan Hacı Bektaş-ı Velî hakkında sözlü kültürde oluşan menkabeleri birtakım yazıcılar tarafından yazıya aktarılmış halidir.

Anahtar Kelimeler: Manzûm Vilâyetnâme, Hacı Bektaş-ı Velî, Sözlük kültür, Yazılı Kültür, İkinci sözlü kültür

Hacı Bektash Veli Poetical Vilayetname In The Context Of The Secondary Verbal Culture

Abstract

Menakibnames/Vilayetnames sprawl by consisting in the verbal culture. Menkabes that form to materials of those works are a good of public imagination which showed up mostly from a believed event. The purpose of this article is to reveal the Hacı Bektas-ı Veli Vilayetname' transferring process from the verbal to the written culture and its reading bundle. Menkabes which form this work expose to a texture process while it's transferring from verbal expression. The texts started to be explained in the verbal culture at the end of the texture phases, and the narratives and written sources of the writer, either in their own knowledge and good manners, and in the verbal culture, are transferred to the written culture. The writer looks out for a certain order and timeline. According to this, it can be said that Vilayetname is substantially fictional. It also can be understood that the writer regulated the book for to read in front of a society. Reading of the book in front of a society forms the secondary verbal culture area. Consequently, Hacı Bektas Veli's Poetical Vilayetname is a written version which has been written by some writers, about Hacı Bektas-ı Veli who is accepted as an important sofi personalities by certain coteries.

Keywords: Poetical Vilayetname, Hacı Bektas-ı Veli, Verbal Culture, Written Culture, Secondary verbal culture

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, salih.gulerer@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8221-2874

GİRİŞ

Velâyet, Osmanlı Türkçesi Sözlüğünde: 1. Velilik, ermişlik. 2. Veli ve ermiş olan kimsenin hâli ve sıfatı. 3. Başkasına sözünü geçirme. 4. Dostluk, sadakat. 5. tas. Tanrı dostluğu olarak tanımları verilmiştir. Velâyetnâme: Ermiş şahsiyetlerin menkıbelerini anlatan veya bir araya toplayan eser olarak sözlükte tanımlanmıştır (Parlatır, 2012, 1790-1791). Velâyetnâme, Alevî-Bektaşî zümreler tarafından yaygın bir şekilde “vilâyetnâme” şeklinde kullanılmaktadır. Makalede konu olarak Hacı Bektaş-ı Velî'nin Manzûm Vilâyetnâmesi ele alınacağı için yazının devamında bu adlandırmalardan “vilâyetnâme” tercih edilecektir.

Vilâyetnâme, menkabelerin bir araya getirilmesinden oluşmuş eserlerdir. Bu yüzden menkabe kavramına da açıklık getirmek gerekmektedir. Menkabe, Osmanlıca-Türkçe sözlükte çoğu tanınmış veya tarihe geçmiş hikâyelerin ahvaline ait fıkralar, hikâyeler diye geçmektedir. Menkabenin çoğulu olan menakıp ise menkabeler, övülecek vasıflar şeklinde tanımlanmıştır (Develioğlu, 2005, 785). Menkabe, din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kişilerin hayatlarını konu edinen ve olağanüstü birçok olayın yer aldığı hikâye. Çoğulu “menakıp”tır. Menkıbelerin yer aldığı eserler ise “menâkıbnâme” olarak adlandırılır (Albayrak, 2004, 382).

Menkabe: Anlattığı olayın doğru ve gerçek olduğuna inanan bir anlatıcının, meraklı grupların mekân ve zaman gözetmeksizin oluşturdukları sohbet ortamlarında, olağanüstü/kutsal güçlere sahip olduğuna inandığı şahsiyetin, (şahsiyetle ilgili olarak zamanla halkın ortak belleğinde oluşmuş) ortaya koyduğu bir veya birden fazla olağanüstülükleri (kerameti) anlatan sözlü kültür ürünüdür (Gülerer, 2013, 35).

Yukarıda menkabe için yapılan tanımdan hareketle her menkabe bir anlatıcının ürünüdür diyebiliriz. Türk dünyasında oldukça zengin halk anlatıları ve bu anlatıları yaratan anlatıcılar ve anlatıcıları yaratan sosyal, siyasal ve ekonomik sebepler vardır. Dolayısıyla anlatıcı ile anlatma arasında göz ardı edilmemesi gereken bir ilişki söz konusudur.

Menkabelerin teşekkülünü üç aşamalı olarak değerlendirilebilir: 1. Bir sûfi şahsiyete ait rivayetlerin sözlü kültürde oluşarak belli bir zaman doğrultusunda halk arasında yayılması. 2. Yayılmış olan rivayetlerin bir yazıcı tarafından derlenerek/toplanarak metin haline getirilmesi. 3. Metnin, okuma-yazma bilen bir halife ya da derviş tarafından genelde tekkelerde derviş topluluğuna karşı okunarak ikincil sözlü kültür ortamında okuma/anlatma suretiyle ikincil sözlü kültür bağlamının oluşması. Dinleyicilere okunanlar aslında yazıcının kurguladığı olgulardır; yani bunlar, kendilerine doğrudan ulaşma imkânı kalmamış bir olgunun, duyu organlarıyla algılanabilir imleridir (Connerton, 1999, 25).

Vilâyetnâme yazıcıları konu edindikleri velîyle aynı dönemde ve çevrede yaşamış ise kaynak, kendi bilgi ve görgüleridir. Yazıcı, velîden sonraki dönemde yaşamış ise kendisine kadar ulaşmış sözlü ve yazılı kaynakları kullanarak vilâyetnâmeyi yazar. Yazıcının kullandığı yazılı kaynaklar da genellikle sözlü kültürden derleme suretiyle yazılmış diğer menakıp kitaplarıdır. Bundan da anlaşılacağı gibi vilâyetnâmeyi oluşturan

menkabeler yazılı metin haline gelmeden önce sözlü kültürde yer almışlardır. Sözlü kültürde yer alan menkabeler sözlü aktarım süreci içerisinde belli bir teşekkül evresi geçirmektedirler. Menkabelerin bu özelliklerinden dolayıdır ki vilâyetnâme yazılı kültür ürününden daha çok sözlü kültür ürünü olarak görmek gerekmektedir. Bu yüzden yazarı belli olsun olmasın bu eserleri yazıcının özgün olarak yazdığı telif bir eser olarak kabul etmek yerinde olmaz. Çünkü bu eserler sözlü kültürde halk arasında yayılan rivayetlerin derlenmesinden meydana gelmiştir. Bu özelliğinden dolayı da eserin asıl yaratıcısı halktır diyebiliriz. (Gülerer, 2013, 244-245).

Ele aldığımız konunun, bağlam merkezli halkbilimi kuramlarından “Sözlü Kompozisyon Teorisi” ile ilişkisi olduğunu varsayabiliriz. Albert B. Lord, (1960) *The Singer of Tales* (Destanların Söyleyicisi) adlı kitabında “formül” başlığını taşıyan üçüncü kısmında Homer’in destanları üzerine çalışanların “tekrarlar”, “stok tekrarlar”, “destan klişeleri”, “stepotipik ibareler” adı altında bu terimlerin ya çok dar ya da çok geniş anlamda olduğundan bahsetmiştir (Çobanoğlu, 2005, 239). A. B. Lord, eski Yugoslavya’da âşıkların epik destanları icrasında ortaya çıkan sözlü kültür unsurlarını belirlemiştir. M. Parry ve A. B. Lord’un çalışmaları destanın şiirsel yapısı üzerinedir. Bu kurandan hareketle çalışmaya konu olan Vilâyetnâme metninde yer alan şiir halindeki menkabelerin, yazıya aktarılmadan önce sözlü kültürde nasıl anlatıldığını tam olarak tespit etme imkânımız yoktur. Ancak halk arasında menkabelerin şiir şeklinde söylendiğini düşündürecek herhangi bir veri de mevcut değildir. Bu sebeple manzûm menkabeler, halk arasında anlatılan menkabelerin sanatçı/şair özelliğine sahip yazıcının kendi ürünü olmalıdır. Manzum veya mensur olsun yazılan menkabelerde yukarıda da belirtildiği gibi halkın ortak yaratması olan formül ve temaların kullanılması söz konusudur. Bu yüzden de yazıcıların, halk arasında dinleyerek derlediği menkabelerin anlatımında M. Parry’nin sözlü kompozisyon adını verdiği tekniği kullanması mümkün gözükmektedir. Vilâyetnâme’de; kahraman adları, olay örgüsündeki ana hareketler, zaman ve mekânla ilgili fomüller en çok kullanılanlardır. Vilâyetnâme’de düzenli olarak tekrarlanan tema ise “Hacı Bektâş-ı Velî’nin üstünlüğü”dür. Buna göre; halkın ortak belleğinde oluşmuş şekliyle Hacı Bektâş-ı Velî üstündür, sorgulanamaz ve olağanüstü şekliyle kabul görür.

Sözlü kompozisyon kuramından yola çıkarak Vilâyetnâme’de sözlü kültürün izlerini sürebiliriz. Öte yandan Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür* (2007) adlı eserinde, Milman Parry’nin çalışmasına değindikten sonra sözlü ve yazılı kültür üzerine düşüncelerini dile getirir. Ong, birincil sözlü kültürün ne olduğunu öğrenmek için öncelikle sesin ses olarak doğasını düşünmenin yararlı olacağını söylemiştir. Buna göre ses, ancak varlığını yitirirken işitilir. Sadece sözle anlatılan ve sözün büyüklüğü bir güç içerdiği sözlü kültürün hâkim olduğu toplumlarda düşünce anlatımının belleğe dayalı olduğu söylemektedir (Ong, 2007: 47). Anlatıyı kişisel veya toplumsal bellekte saklı tutup aktarabilmek için belli anlatım biçimleri oluşturulmuştur. Sözlü kültürde canlı iletişim; icracı ve dinleyici arasında güçlü bir yoldur. Dinleyenler olay ve kahramanla duygusal olarak özdeşleşmesi söz konusu olur. Toplumsal yönüyle insanları topluma açar. Kaluplaştırma özelliği bulunur. Tekrar ve ritm bu anlatımın esasıdır (İlhan, 2018, 113).

Sözlü kültürde menkabe anlatanlar, destan söyleyen ozan/âşıklar gibi söyleyici/anlatıcı ayrı bir sınıf oluşturmazlar. Âşıklar profesyonel sanatçılardır. Usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişirler. Bu eğitim süreci içerisinde icra edilen herhangi bir destanın, ritmini ve müziğini öğrenir ve destanı oluşturan formülleri ve temaları özümsemiş olurlar. Böylece çırak ustalarını taklit ederek başladığı destan icrasını zamanla sözlü kompozisyon tekniğini öğrenerek kendi icrasına başlamış olur (Çobanoğlu, 1998, 148-149). Menkabe anlatıcıları profesyonel sanatçılar değildir. Belli bir usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişmez ve bir müzik aleti kullanmazlar. Sözlü anlatılar, hangi türde olursa olsun hikâye etme özelliği gösterirler. Anlatma özelliği insanın doğasından kaynaklanan bir durumdur. İnsan, anlatarak bireysel kimliğiyle sosyal ve kültürel çevreyle ilişki kurmuş olur. Anlatıcı durumundaki bir kişi anlattığı konuda her zaman bir kompozisyona bağlı kalmaktadır (Üçüncü, 2011, 447).

Mesnevi, Arap edebiyatından İran edebiyatına, İran edebiyatından da Türk edebiyatına geçmiştir. Meneviler, Türk edebiyatında peygamberler, evliyalar, tarihi olaylar aşk hikâyeleri gibi farklı konularda yazılmıştır (Çetin, 2012, 14). Vilâyetnâme mesnevi tarzında yazılmıştır. Mesnevi yazma kişisel bir üretim gibi görünmekle birlikte aslında doğrudan doğruya halk arasında anlatılan menkabelerin sanatçı/şair yazıcı tarafından kurgulanarak yazılması Vilâyetnâme'nin anonim özelliğini bozmamaktadır. Aynı şekilde bir yazıcının yazdığı eserini istinsah eden başka bir yazıcı da bu eserin bir kısmının kişisel katkısı, bir kısmında genel özellikler varlığını devam ettirmektedir. Çünkü sözlü gelenekte parçalı yani ayrı ayrı anlatılanlar yazıya geçirilirken zihinde -sözlü olarak- bölüm bölüm oluşturulduğu görülmektedir (Goody, 2009, 129). Canlandırma ve tekrarlı bir şekilde okunan menkabelerin dinleyicilerin belleğinde nasıl yer alacağı ise bilişsel bellekle açıklanabilir. Dinleyicilerin bilişsel bellekleri kodlama kavramıyla ilişkilidir. Bellek destekleyici kodlamanın üç önemli yönü olduğunu söyleyebiliriz: 1. Semantik (anlambilimsel) kodlama: Mantıksal ilişkilerle tek bir sistemle birleştirilir. 2. Sözel kodlama: Yazılı her şeyi sözlü dile getirmeye hazır duruma gelme imkânı verir. 3. Görsel kodlama: Kolaylıkla imgelere çevrilebilen somut bellek öğeleridir (Connerton, 1999, 46).

Halil İnalçık (1999) Âşık Paşazâde'nin Menâkıb-ı Âl-i Osmân adlı tarih kitabını kastederek bu tip menâkıbnâmeler topluluklar tarafından askeri seferler sırasında bozahanelerde veya diğer toplantı yerlerinde veya benzeri yerlerde gruplara karşı okunarak dinlenilmek üzere yazıldığını, Paşazâde'nin okuyucuların yanı sıra dinleyicilerin de göz önünde bulundurulduğunu ifade etmektedir. Özkul Çobanoğlu ise (1999) kitaptaki sözlü kültür ortamının izlerini ve muhtemel dinleyici kitlesinin özelliklerini gösteren "O Gaziler", "Ay derviş!" veya "İmdi ey aziz!" gibi dinleyiciye doğrudan hitaplara dikkati çekmektedir. Bu tür dinleyiciye hitapların yanı sıra "Sebeb neydüğüm sana haber vereyim işidesin...", "Dinle ki deyem", "Dinle ki ne der bu ışık pirin" gibi örneklerle eserin yazım bakımından üslubunu "okuma" eyleminden daha çok "dinleme" eylemine yönelik oluşturduğunu ifade etmektedir.

Hacı Bektaş-ı Velî Vilâyetnâmesi üzerine bu güne kadar yapılmış bazı çalışmalar hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Hacı Bektaş-ı Veli Vilâyetnâmesi üzerine; manzum, kısmen manzum çoğu nesir ve tamamen nesir olan yayınlanmış kitaplar bulunmaktadır.

Bu kitaplardan ilki Abdülbâki Gölpınarlı tarafından “Vilâyet-nâme Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî” başlığıyla yayınlanan eserdir. Yazar tarafından eserin önsözünde *Vilâyet-nâme Nasıl Bir Eserdir?* Özellikle dil ve anlatım yapısı açıklanmıştır. *Vilâyet-nâme Ne Vakit ve Kimin Tarafından Yazılmıştır?* başlığında Hacı Bektaş-ı Velî'nin doğum ve ölüm tarihleri çeşitli kaynaklara dayanılarak ortaya konulmuş ve yazıcısı hakkında da bilgi verilerek *Vilâyet-nâme'yi Nasıl Hazırladık* başlığı altında da eserin hazırlanmasında takip edilen yol hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra metin *Manâkıb-ı Hacı Bektâ-ı Velî (Vilâyet-Nâme)* başlığı altında verilmiştir. *Açıklama* başlığında Vilâyet-nâme'nin tahlil ve tenkidi yapılmıştır. Vilâyet-nâme'de geçen terimler vermiş ve sonuna sözlük eklenmiştir. Bibliyografya, indeks ve tıpkıbasım verilmiştir.

İkinci kitap Bedri Noyan tarafından yayınlanan “Hacı Bektaş-ı Veli Manzum Vilâyetnamesi” adlı eserdir. Eserin iç sayfasında başlık olarak “Firdevs-i Rûmi Manzûm Hacı Bektaş Veli Vilâyetnâmesi” yani yazıcının adıyla birlikte yazılmıştır. Eserin içindekiler sayfasından sonra “önsöz” mahiyetinde yazılmış sayfalarda manzum vilâyetnâmelerin Ankara Milli Kütüphanesinde mevcut yazmalar ve mikrofilmlerinin alınması hakkında bilgi verilmiş ayrıca bunların elde edilmesinde yardımcı olanlara teşekkür edilmiştir. Önsözden sonraki sayfalarda yazma nüshanın ilk ve son sayfalarının örnekleri verilmiştir. Giriş mahiyetinde yazılmış olan “Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi Üzerine” kısımda tespit edilmiş olan mensur ve manzum nüshalar hakkında da bilgi verilmiştir. Bu kısımdan sonra manzum eserin yazıcısı Firdevsî Rûmî'nin kim olduğu üzerine tartışma yapılarak yazıcının tanıtılması yoluna gidilmiştir. “Manzum Hacı Bektaş Veli Vilâyetnâmesi” başlığı altında nüshanın Latin harfli metni verilmiştir.

Üçüncü kitap ise Dr. Hamiye Duran tarafından hazırlanan ve Türkiye Diyanet Vakfı'na basılan “Velâyetnâme” (2007) adlı çalışmadır. Kitabın “önsöz”ünde başlarında menâkıbnâme/velâyetnâme kavramlarını açıklanmaktadır. Eser yazarın doktora tezi çalışmasından günümüzde daha geniş bir kitleye ulaşabilmek amacıyla hazırlandığından bahsedilmektedir. Eser bir “Giriş” ve iki bölümden oluşturulmuştur. Giriş bölümünde “Türk Kültüründe Velâyetnâme Geleneği”, “Hacı Bektâş-ı Velî Velâyetnâmesi”, “Nüsha Tavsifleri ve Eserin Hazırlanışta Takip Edilen Yol” başlıklarıyla verilmiştir. Birinci bölümde “Hacı Bektâş-ı Velî'nin Hayatı ve Eserleri” ana başlığına 1. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Tarihî Hayatı, 2. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Menkabevî Hayatı, 3. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Eserleri alt başlıklarında verilmiş ve sonuna bibliyografya eklenmiştir. İkinci bölüm ise Orijinal Metin, Transkripsiyon ve Sadeleştirme'dir. Bu bölümde Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Efendi Kitapları-Şer'iyeye, Nu. 1076'lı nüsha tam sayfa orijinal metin verilmiş diğer sayfanın yarısı transkripsiyonlu metin yarısı da günümüz Türkçesine göre sadeleştirilmiş metin yer almıştır. Bu nüsha mazım-nesir karışıktır. İstinsah tarihi 1035 (M. 1625/26), müstensihî Bursalı Derviş Selman'dır.

Dr. Salih Gülerer'in yayınladığını Hacı Bektaş-ı Velî'nin Manzûm Vilâyetnâmesinde varak sayısı 131'dir. Eser talik yazı çeşidiyle yazılmıştır ve harekesizdir. Ancak yazıcı zor okunacağını düşündüğü bazı kelimeleri harekelendirmiştir. *hazâ vilâyet-nâme-i sultân hâcî bektâş-ı velî kaddes'allâhu sırrahu'l-'azîz* başlığı ile başlayan nüshanın ilk üç varak dördüncü varakın ilk altı satır da dâhil olmak üzere mensurdur. Sonraki varaklar iki sütun olmak üzere manzumdur. Yazmada Hacı Bektaş-ı Velî'nin her biri

başka bir kerametini ya Hacı Bektaş-ı Veli'nin halifelerinden birinin kerametlerini ya da önemli veya sıradan bir şahsın başından geçen bir olayı gösteren bir sırayla düzenlenmiştir. Bölüm başlıkları “şeyh loğmānīn hūnkāra ta'lim-i 'ilmdir”, “hūnkārīn idrīs hānesinde” anlatılan konu ya halife “vilayet-i hūnkār monlā sa'id” ya olay “vilayeti hūnkār karadeñizden gemi hālāş etdiği” ya da önemli bir şahsiyetin adıyla “vilāyet-i hūnkār der-aḥvāli otman beg” gibi başlıklar kullanılmıştır. Nūshanın istihsah tarihi H. 1269/M. 1852-53'tür. Kitabın yazıcısı Hacım Sultan soyundan olduğunu yazan Molla Ali'dir.

Makalede inceleme için Dr. S. Gülerer'in yayınladığı Hacı Bektaş-ı Veli'nin Manzūm Vilāyetnāmesinin seçilmesinin sebebi eserin manzum olması, çeviri yazılı metnin verilmesi ve tamamen Türkçe olmasındandır. Bedri Noyan'ın eseri de manzum olmakla birlikte kitapta ya yazım hatası ya da okuma yanlışlığı diyebileceğimiz hususlar ve birçok baskı hatası da bulunmaktadır.

1. VİLÂYETNÂME'NİN YAZILIŞ VE OKUNUŞ BAĞLAMI

1.1. Manzum Vilâyetnâmenin Yazıcısı, Yazılış Sebepleri ve Yazıya Aktarım Kaynakları

Hacı Bektaş-ı Velî Manzum Vilâyetnâmesinin yazılma sebebine eserde yer verilmemiştir. Yazıcı, sadece bir beyitte kitabı, kendisine yazdıranın adını *Seyyid Ali* olarak zikretmiştir. Bazı menkabelerin sonunda kitabı kendisine yazdıran şahsiyete ve kendi şahsına hayır dileklerini belirtmiştir.

bu kitābı yazdıran seyḡid 'alī
dest-gīri ola bektāş-i velī (44b/16)

yazanı etme kıyāmetde zelīl
yazdırana rahmet eyle yā celil (65a/1)

yazanı etme kıyāmetde zelīl
yazdırana rahmet eyle yā celil (86a/18)

dilermege bu kitābı yazamı
rahmete müstağrak ile ya kanī

yazdıranı maḡşerde etme melūl
diñleyenleri görmeye 'azābı ol (91b/10-11)
(Gülerer, 2019, 126-172-222--234)

Eserin sonunda istihsah tarihini ve yazıcı kendi adını, Hacı Bektaş-ı Velî'nin halifelerinden Hacım Sultan'ın soyundan gelen *Molla Ali* olarak belirtmiştir: *kātibü'l-harf monlā 'alī bin seyḡid ahmed bin seyḡid velī cedd hācım sultān 'irk-ı tāhirān gafer-allāhü leh sene 1269* (Gülerer, 2019: 321, 130a/17)

Vilâyetnâmelerin yazıya aktarım kaynakları yazıcının kendi bilgi ve görgüsüyle halk arasında dilden dile ağızdan ağıza yayılan rivayetler ve yazılı kaynaklardır. İncelemeye konu olan eser daha eski manzum bir vilâyetnâmeden istihsah edilmiştir.

Bedri Noyan (1996) Hacı Bektaş-ı Velî, Manzum Vilâyetnâmesi adlı eserinin giriş kısmında istinsah tarihî olmayan ve kendi özel kitaplığında bulunan bir nüshadan bahsetmektedir. Bu nüshanın başında yazıcının adı ile eserini nasıl yazıldığını açıklayan bir cümlesini almıştır: “A. Nüshası, Y:2/A-b, ... beyne’l-fukarâi’l-bektâşiyân süflî derviş demekle meşhurdur ol vakti emirü’l-müminün ve imamü’l-müttakiyn leys-allâhü’l-gâlib ve seyfu’l-lahü’l-megalib alî ibn-i ebitâlib hizmetlerinde bir vakit hatırdan hutûr eden fikri hazretlerine ilâm idüp izin ve havâlet murâd idindüm öyle olsa murâd ve keremlerinden bu zaif fakîre izin ve havâlet virüp rızâ virdiler fakîr dahı himmet istiânet taleb idüp âheste peyveste *kendüler* katında makbûl olan rivâyetlerden cem itdük bikader-i vasat-tâka nesir-gûyalığına sûret virdük ve nesrini nesri âdî kılduk ta bu celîlü’l-kadr menâkiba seci riâyetinden indiden nesre idhâl olunmaya...” (Noyan, 1996: 19). Bu nüshada Sufli Derviş lakaplı Ali oğlu Musa adlı yazıcı, Hacı Bektaş-ı Velî daha yaşarken oluşmaya başlamış menkabelerden ve bizzat Hacı Bektaş-ı Velî tarafından onaylanmış rivayetleri yazdığını ifade etmektedir. Noyan, gene özel kitaplığında bulunan ve kendisi tarafından C yazması olarak adlandırılmış ve A yazmasından bazı değişikliklerle H. 1289/M. 1288 tarihinde istinsah edilmiş nüshada yazıcı ve yazılış şekli hakkında yeni ifadelerin olduğunu göstermektedir (Noyan, 1996: 21). “C. Nüshası: 3-4, ...amma badehû zaif nahîf hakîr ezl-i ibâdullâh mûsâibn-i alî beyne’l-fukarâ bektâşiyân süfli derviş dimekle meşhurdur ol vakıt ki emîrü’l-müminün ve imâmü’l-müttekiyan leys-allâü’l-gâlib ve seyfullah-ü-megâib alî ibn-i ebi tâlib kerem allâh-ü vecheh ve radi-allâh-ü anh hazretlerinin şah-ı necefte türbe-i şeriflerinde hizmet-i saadet-i devletlerinde iken bir vakit hatırdan hutûr iden fikri hazretlerine ilâm idüp izin ve havalet murâd idindüm öyle olsa murâd ve keremlerinden bu zaif fakîre izin ve havalet virüp rıza-i şerifleriyle fakîr dahı himmet ve istiânet taleb idüp âheste peyveste *kendüler* katında makbul olan rivâyetlerden bu kitâb-ı menâkıb-ı şerif-i kutb-ül-aktâb-ı mesned-i ulu’l-elbâb sultânü’l-evliyâ ve burhânu’l-etkiyâ fahr-i erbâb-ı bânu’l-lah kâşif-i kenz-i şeriat ve irşâd-ı hâdi-i tarikat ve erbab-ı zübde-i rümûz-ı hakikat nesl-i fâti hü’lebyâb küşâdi-i sülâle-i hazret-i sahib-s-şeriat keşf yani sultan hünkâr bektâş elhorasânî kuddes allâhü sırrahu’l-azizin vaki olan hasep neseblerin ve mevlûdlerin ve vilâyet kerâmetlerin ve âlem-i bâtından âlem-i zâhire gösterdiği remz-i rümûzların tamam yerlü yerlerince beyâne getürdük ta kim bu kenz-i vilâyetnâme-i saadet zuhura gelüp evliyaullah hazretlerine itikadı dürüst olan muhibb-i sâdıklar bu aşk deryâsından zuhûra gelen gevheri cân kulaklarına takup gönülleri sürür ve cânları pür-nûr ola ve rûz-ı mahşerde evliyâullâh dîdârı müşâhadesine müttakiler gürûhundandır olalar itikadı sâf olan muhibbân ve âşıkane bî-şekk ve bî-şübhe ale’l-yakiyn bu menzil ve bu kismet müyesser ola ya hû...” (Noyan, 1996: 21). Bu ifadelerden Vilâyetnâmenin, Hacı Bektaş-ı Velî henüz hayattayken hakkında çeşitli rivayetlerin teşekkül ettiği ve bu rivayetlerden onun tarafından doğru kabul edilenlerin toplanıp yazılmaya başladığı sonucu çıkmaktadır. Bu vilâyetnâme nüshalarında daha sonra yazılmış vilâyetnâmelerdeki bazı konular bulunmadığı Bedri Noyan tarafından ifade edilmektedir. Örneğin, Hacı Bektaş-ı Velî’nin ölümü, ölümünden sonra gösterdiği kerametler, türbenin yapılışı, kubbenin kurşunla kaplanması gibi konular bulunmamaktadır (Noyan, 1996: 21; (Gülerer, 2013, 247-48). Bedri Noyan’ın yayınladığı eser H.1044/M. 1634/35 tarihli ve tamamı manzumdur. Bu nüshada 35 bölüm başlığı ve başlıklar Farsça yazılmıştır.

Yazımızda ele aldığımız nüsha ise H.1269/M. 1852-53 tarihli ilk üç sayfası nesir geri kalanı manzum, 47 bölüm ve başlıkları Türkçedir. Muhtemelen her iki eser de ortak bir nüshadan istinsah edilmiştir. Bu kanaatimiz nüshalardaki ortak beyitlerden ve olayların sırasından kaynaklanmaktadır. Nüshalarda bazen birbirinden farklı veya fazla birkaç beyit yer almaktadır.

Ayrıca nüshaların bölümü bitirişleri de farklıdır. Her iki nüshanın da yazıya aktarım kaynağı ortak bir nüsha olan yazılı kaynaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi rivayetlerden ilk oluşturulan asıl nüshaya da bazı ilaveler yapılmıştır. İlk nüsha sözlü rivayetlerden derlendiğini gösteren ifadeler de nüshada aynı şekilde saklanmıştır. Örneğin:

*nakıldır bir demde ol kân-ı kerem
hâcı bektâş-ı velî muhterem (55b/16)*

*nakl-i kāmîl didi böyle beyân
hazret-i hünkâr-ı velî müste'ân (68b/14)
(Gülerer, 2019, 151-180)*

1.2. Manzum Vilâyetnâmenin Sözlü Anlatımdan Yazıya Aktarımı

Hacı Bektaş-ı Velî'nin Manzûm Vilâyetnâmesinin hacmi büyüktür, yazıcı tarafından bâblar veya hikâyeler şeklinde tertip edilmiştir. Bu eserlerde her bir menkabeği ele alan bölüme verilen isim değişmektedir. Örneğin Menâkıb-ı Hacı Bektaş'ta her bölüm için: “der beyân- hoca ahmed yesevî kıtb-ı din haydar cenk-i bedahşân”, “hünkârın çobana vilâyet gösterdiği”, “vilâyet-i hünkâr kalecik kâdı”, “vilâyet-i hünkâr mürde-i zinde eylediği”, “Vilâyet-i hünkâr karadenizden gemi halas etdiği” gibi anlatılan konuyu içeren başlıklar şeklinde yazılmıştır. Eser 44 başlıktan oluşturulmuştur. Başta Hacı Bektaş'ın soyunun anlatıldığı kısım nesir olarak kaleme alınmıştır. Diğer bölümler Hacı Bektaş'ın doğumu, büyümesi, Ahmet Yesevî'in yanında ders görmesi ve veli olarak kendisini kabul ettirmesiyle devam eder. Hacı Bektaş'ın Sarı İsmail, Hacım Sultan gibi önemli halifelerinin menkabeleri yer alır. Sonunda ise Osmanlı hükümdarı I. Murat'ın Hacı Bektaş'ın türbesini yaptırması ve tadilatı anlatılarak eser bitirilir. İncelememize konu olan Vilâyetnâme daha önce yazılmış başka bir manzum vilâyetnâmeden istinsah edilmiştir. Eserdeki olay örgüsü kopyalandığı nüshanın olay örgüsü gibi olması da kaçınılmazdır. Ancak hiçbir yerde istinsah eden ifadesi kullanılmıyor “yazan” en yaygın kullanımdır. Örnek:

*yazanı hem yazdıramı ey hudâ
dilerem eyle 'azâbından cüdâ (109a/13) (Gülerer, 2019,274)*

Buradan hareketle eserin yazıcının özgün bir eseri saymak yanıltıcı olacaktır. Yazıcı eseri istinsah ederken beyitleri ya olduğu gibi kopyalamış ya atlamış veya bazı ifadeleri değiştirmiş ya da farklı bir beyit olarak yazmış diyebiliriz. Yazar dize ölçüsünü tutturmak için ya kopyaladığı dizeyi korumak ya veya yeniden birleşmeler yapmak yolunu takip etmiştir. Bu tip bir kopyalama sanki eseri yeniden tertip ediliyormuş duygusunu yaratmaktadır. Örnek:

*Ta'lim-i kur'ân iderler idi
Okudub yanlışımı dirler idi*

Çün ki girdi içeri gayboldular
Bilmedi şeyh bunları ne oldular

Dedi su'âl iderim ver-gil haber
Kimdi yanında oturan iki er (Noyan, 1996: 121)

okudup bektâşa dinlerler idi
ta'lim-i kur'ânı söylerler idi

çünkü girdi içeri gayb oldular
bilmedi şeyh bunları ki noldular

didi sorarım virgil haber
Kim idi yanında duran iki er (Gülerer, 2019, 39-40)

Eserin istinsah edildiği asıl nüshası nasıl bir olay örgüsüne sahipse o şekilde tertip edildiği muhtemel olduğu verilen örnekten de anlaşılmaktadır. Bölüm içerisindeki menkabeler “nakildir” veya “hikâye” gibi başlıklarla verilmiştir. Buradan şunu çıkarabiliriz ki istinsah etmek birebir kopyalamak demek değildir. Böylece her biri farklı bir menkabeyi oluşturan duraklar oluşturulmuştur. Bu bölümler genellikle derviş sohbetlerinde okumak üzere düzenlenmiştir. Dinleyicilere okunanlar aslında yazarın kurguladığı olgulardır; yani bunlar, kendilerine doğrudan ulaşma imkânı kalmamış bir olgunun, duyu organlarıyla algılanabilir imgeleridir (Connerton, 1999: 25). Bir oturumun iki buçuk-üç saat okuma ve anlatma şeklinde sürmüş olabileceği düşünülürse bir bölümdeki uzun bir menkabenin veya arka arkaya kısa birkaç menkabenin okunması mümkün görülmektedir. Eserde birbirine bağlanmış bölümler şeklinde ve her biri kendi içerisinde bağımsız menkabeler belli bir kronolojik sıraya göre teşkil edilmiştir. Bu yapı, bir veya birkaç okuyucunun eseri birbirini takip eden günlerde sıra ile okunduğunu düşündürmektedir. Örneğin:

nakildir ey ma'deni cūd-ı sühā
nakl ideyin bir haber sen dinle hā (56a/16)

şol *nakildir* şehā gūş it hemān
bir gün oturmuşidi kuṭb-ı cihan (86b/4)

çün vefātın serverin etdim beyān
çün vilāyet *nakl idüp* kıldım 'ayān (127b/5)

dinle imdi bir *hikāyet* dahı hem
şerh ideyim dinlerisen iyü kem (129b/3)
(Gülerer, 2019, 152-223-315-319)

Menkabeler derlenip yazılı hale gelmeden önce halk arasında -özellikle gezgin dervişler vasıtasıyla- her biri ayrı bir menkabe olarak anlatılmaktaydı. Bu anlatıların bir menâkıbnâme kitabı oluşturacak kadar tamamının bir kişi tarafından anlatılması düşünülemez, çünkü hem usta bir anlatıcı sınıfı yoktu hem de bütün bir metni ezberden

söylendiğini gösteren bir bilgi ya da belgeye sahip değiliz. Zaten bir sûfi şahsiyetin adı duyulmaya başlayınca hakkında anlatılanlar da çoğalmaya başladılar. O halde bir derleme işi olmadan bütün menkabelerin tek bir kişi tarafından anlatılması söz konusu olmadığı düşünülebilir. Burada yazıcının anlatılan bütün menkabeleri derlediğini de düşünmemek gerekir. Halk arasında bir velînin bütün hayat hikâyesini dinlemekten ziyade sadece anlatılan menkabeyi dinlemek ve onun nasıl büyük bir şahsiyet olduğuna inanmak önemlidir. Sözlü kültürde doğal olarak olaylar birbirinden kopuk bir biçimde anlatılırdı. Manzûm Vilâyetnâmede menkâbelerin rivayetler halinde anlatıldığını dilden dile yayıldığını belirten ifadeler birçok yerde de geçmektedir. Örneğin:

*buğday oğlanları dinür adıyla
müştehirdir işbu söz dilden dile (51a/16)*

*şöylece ma'lûm mu 'ayyendir o yer
nakli bu resmile râvî böyle dir (115b/14)*

*bir rivâyet dahı budur dinle ya
anı dahı nakl ideyim anla ya (128b/5)
(Gülerer, 2019, 141-288-317)*

Menkabeleri anlatanlar herhangi bir tarikat zümresine dâhil kişiler olabilecekleri gibi halktan kişiler de olabilirlerdi. Örneğin; Abdal Musa, Sulucakaraöyük'teki Hacı Bektaş-ı Velî Dergâhında yetişmiştir. Abdal Musa, dervişlerinin bir kısmıyla Osmanlı Beyliğine gelmiş Orhan Gazi ile fetihlere katılmıştır. Abdal Musa ve dervişlerinin yaptığı en önemli iş fetihlerdeki başarısından daha çok Osmanlı gazilerine, Hacı Bektaş-ı Velî'nin menkabelerini anlatarak sözlü kültürde menkabelerin yayılmasını sağlamak olmuştur (Ocak, 2009, 179). Bu şekilde anlatılan her menkabe kendi içerisinde başlangıcı ve sonu olan bütünsel bir anlatım olarak oluşmaktaydı. Yazıcı ele aldığı menkabeyi açıklamak açıklarken de dinleyenlerin gözünde canlanmasını sağlamaya da gayret ederdi. Bu canlandırmada okuyucunun da yeteneği ve çabasının etkisi düşünülebilir. Örneğin:

*güş-ı hüşin bana dut ki söyleyim
bu vilâyet-nâmeyi şerh eyleyim (11b/4)*

*bu kıssa aslını zikri ideyin
zikrimiz fazl-ı velî şükri ideyin (92a/17)*

*tafsîl ile zikri idersem hep tamam
söz uzar tavîl dırâz olur kelam (108a/2)*

*dinle er niçe vilâyet gösterür
şerh ideyim ne kerâmet gösterür (128a/15)
(Gülerer, 2019, 51-236-271-317)*

1.3. Manzûm Vilâyetnâmenin Okunma Bağlamı

Manzûm Vilâyetnâmenin yazıcı tarafından nasıl bir bağlama göre yazıldığının tesbiti önemlidir. Hacı Bektaş-ı Velî Vilâyetnamesi uzun bir eserdir. Bu yüzden yazıcı

tarafından bâblar veya hikâyeler şeklinde tertip edilmiştir. Vilâyetnâme'de her bir menkabeyi ele alan bölüme verilen isim konuya göre değişmektedir. Örneğin: der beyan-ı hoca ahmed yesevî kûtb-ı/dîn haydar cenk-i bedaşşân (10a/2), hünkârîñ bedaşşânı/müslimân eylediği (16a/2), hoca ahmed yesevîniñ horâsân/erleri ile mülâkâtı (21a/13), vilâyet-i hünkâr/der ahvâli güvenç abdâl (105a/5) gibi anlatılan konunun ne olduğunu bildiren başlık yazılmıştır. Böylece her biri farklı bir menkabeyi oluşturan duraklar oluşturulmuştur. Bu bölümler derviş sohbetlerinde okumak üzere düzenlenmiştir. Bir oturumun iki buçuk-üç saat okuma ve anlatma şeklinde sürdüğü düşünülebilir. Bu sürede uzun bir menkabenin ya da arka arkaya kısa birkaç menkabenin okunması mümkün görülmektedir. Manzum Vilâyetnâmederde birbirine bağlanmış bölümler şeklinde ve her biri kendi içerisinde bağımsız menkabeler belli bir kronolojik sıraya göre teşkil edilmiştir. Bu yapı, bir veya birkaç okuyucunun birbirini takip eden günlerde sıra ile okunduğunu düşündürmektedir.

Manzûm Vilâyetnâme her ne kadar yazılı kültür ürünüyse de ikincil sözlü kültür ortamının muhtemel dinleyici topluluğunun izlerini taşıyan: *işit sözüm, dinle sözüm, işit ki, dinle imdi, dinlegil, dinleyenler cân ile, dinle hâ, dinle hemân, dinle son ucu, dinlegör nider, dinle haberi, gûş it haber, dut kulağın* gibi ifadelerin dinlemeye yönelik izlerini sıklıkla görmek mümkündür. Bu gibi ifadelerle yazıcı tarafından doğrudan karşısındaki dinleyicilere seslenmeler yer almaktadır. Örnekler:

*dir gücümüz yetmez ol işe bizim
bu sözi toğrı direm işit sözüm (7b-5)*

*kodı hoca nazarında anları
neyler imdi dinlegil bu cânları (24a-8)*

*dahi ya bektâş işit dinle sözüm
kutb-ı âlem ben idim bilgil özüm (24b-5)*

*ka beden oldı revân dinle eri
arzû kıldı hazret-i peygamberi (25b-7)*

*orada oturdu hünkâr hazreti
gör ki neyler dinle imdi hikmeti (31b-9)*

*dinle imdi biz gelem ol kıza
tut kulağın tâ haber virem size (116b/12)
(Gülerer, 2019, 5-79-80-83-96-291)*

Bu seslenmelerin yanı sıra her kısmın (bölüm/bâb) sonunda hem yazana hem okuyana hem de dinleyenlere yönelik yeni seslenmelerle karşılıklı etkileşim ortamını çağrıştıran hitapların kullanılması *ikincil sözlü kültürün* belirgin bir göstergesidir. Bu seslenmelerde yazıcı hem kendisi için hem okuyan için hem de dinleyenler için iyi niyet dileklerini ve hayır dualarını dile getirmektedir. Örnekler:

okuyana ilâhî sen rahmet it

koma anları cahīme şefkât it

*fazl-ı hünkâr dinleyenler cānile
son nefesde göçeler imānile (44b/13-14)*

*bu kitābı okuyanlar cānıyla
son nefesde göçeler imānile*

*dinleyenler dilerem müste ‘ān
lā-hāb ola uçmağa revān*

*yazanı etme kuyāmetde zelīl
yazdırana rahmet eyle yā celil (86a/16-17-18)*

*yazanı okuyanı dinleyeni her belālardan
eser ki mağfīret kāni ganī sen ‘adl-ı dād eyle (117a/14)*

*okuyanı dinleyeni yazanı
rahmetile yarlıgağıl yā ganī (127a/18)
(Gülerer, 2019, 126-222-292-315)*

Bu seslenmelerin yanı sıra yazılan her menkabenin sonundaki bir ya da birkaç beyit hem kitabı yazan hem okuyan hem de dinleyenleri okuma eyleminden daha çok dinleme eylemine yönelik olarak seçilmiştir.

*okuyanı dinleyeni yazanı
rahmetinle yarlıgağıl yā gani (51b/1)*

*okuyanı dinleyeni yazanı
rahmetinle yarlıgağıl ya ganī (70a/1)*

*kitābı okuyana rahmet ile
ana düz rüz-i cezāda rağbet ile*

*dinleyenler bu kitābı cān ile
son nefesde göçeler imān ile*

*tohum al pişe kıl katlan cefāya
salavāt vir muhammed mustafāya (73b/12-13-15)*

*bu kitābı okuyanlar cānıyla
son nefesde göçeler imāni le*

*dinleyenler dilerem müste ‘ān
lā-hāb ola uçmağa revān*

yazanı etme kıyâmetde zelîl
yazdırana rahmet eyle yâ celil (86a/16-118)
(Gülerer, 2019, 141-183-191/92-222)

Yukarıdaki örnek beyitlerde Vilâyetnâme’de ikincil sözlü kültürün etkisi belirgin bir şekilde kendisini hissettirmektedir. “dinleyenler bu kitâbı cân ile”, “bu kitâbı okuyanlar cânıyla” gibi karşılıklı etkileşim ortamını çağrıştıran hitapların kullanılması bunun bir göstergesidir. Manzûm Vilâyetnâme’nin her biri bir derviş meclisinde sırası ile okunmak üzere tertip edildiği görülmektedir. Bu vilâyetnâmede bölümler olarak ele alınan menkabelerin, büyük bir üst menakıbı teşkil edecek şekilde ve birbirleriyle ilişkili bir sıraya göre tasarlanarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu tasarımın yanı sıra menkabelerden farklı ve bağımsız olarak Hacı Bektaş-ı Velî’nin halifelerinden bazılarının menkabeleri ayrıca ele alınarak yazılmıştır. Örnek: “vilâyet-i hünkâr/der aḥvâli güvenç abdâl”, “vilâyet-i hünkâr ḥâcım sultâna/naşîb virdiği” Buna göre Hacı Bektaş-ı Velî’nin yazıldığı kısımlarda: “Hacı Bektaş-ı Velî’nin soyu, Lokman Perende’ye öğrenci olarak verilmesi, hacı lakabını alması, nişan göstermesi, susam yaprağında namaz kılması vs” gibi bölümler birbiriyle bağlantılı kendi içerisinde bir sıra takip etmektedir. Buralarda her menkabe kendisinden önceki ve sonraki menkabelerle ilişkilidir. Bu menkabeler bir araya getirilerek bütünsellik kazanmış bir yapı arz etmiş olur. Menâkıbnâmenin derviş sohbetlerinde birbirini takip eden bir sıra ile okunması, dinleyenlerin olayların akış sırasını takip etmeleri ve Menâkıbnâmenin tamamını anlayabilmeleri için gereklidir. Yazıcı yeni bir menkabeye başlarken de bu durumu ifade eder. Örneğin:

yine naḳl idem size bir menḳıbât
dinlegil ey muḫterem zât-ı şifât

evliyâ esrârınıñ it zikrini
terk kıl dünyâ-yı dūnun fikrini (65a/4-5)

diñle açdım pür ma ‘âni defterin
ezîb anda ḳand-ı mışrın şükkerin

imdi vâktidir o zikri yâdı it
gel gönül vîrânesin âbâd it (105a/6-7)
(Gülerer, 2019, 172-264)

Yazıcı, bu mısralardan da görüldüğü gibi anlatımının söze dayandığını ve dinlenmek için kaleme alındığını açıkça dile getirmektedir. Örnek: “ḳodı ḥoca nazarında anları/neyle imdi dinlegil bu cânları” (24a-8) Bu tip menkabeler yazıcı tarafından bir bütünlük oluşturacak şekilde düzenlenmesine rağmen ikincil sözlü kültürde birbirinin devamı niteliğinde okunduğunu gösterecek bir işaret mevcut değildir. Dinleyiciler bu menkabelerden birisini, diğerlerini hiç dinlemeden de anlaması mümkündür. Bu tipte düzenlenmiş menâkıbnâmelerde menkabelerin bir kısmının birbirine bağlı olmamasının sebebi her bir menkabenin farklı mekânlarda ve zamanlarda değişik dinleyiciler tarafından da anlaşılabilir olmasını sağlamaya yöneliktir. Bir derleme işi olmadan bütün

menkabelerin tek bir kişi tarafından anlatılması söz konusu değildir. Burada yazıcının anlatılan bütün menkabeleri derlediğini de düşünmemek gerekir. Halk arasında bir velînin bütün hayat hikâyesini dinlemekten ziyade sadece anlatılan menkabeyi dinlemek ve onun nasıl büyük bir şahsiyet olduğuna inanmak önemliydi. Sözlü kültürde doğal olarak olaylar birbirinden kopuk bir biçimde anlatılırdı. Bu şekilde anlatılan her menkabe kendi içerisinde başlangıcı ve sonu olan bütünsel bir anlatım olarak oluşmaktaydı. Menkabeleri anlatanlar herhangi bir tarikat zümresine dâhil kişiler olabilecekleri gibi halktan kişiler de olabilirlerdi.

Hacı Bektaş-ı Velî Vilâyetnâmesinin her biri bir derviş meclisinde okunmak üzere tertip edildiği görülmektedir. Yazıcı menkabeleri kronolojik bir sıraya dizerek yazarken ele aldığı Hacı Bektaş-ı Velî'nin hayat hikâyesinin yediden kurulması (rekonstrüksiyon) olduğunu kabul etmek gerekir. Bu vilâyetnâmede bölümler olarak ele alınan menkabelerin, büyük bir üst menakıbı teşkil edecek şekilde ve birbirleriyle ilişkili bir sıraya göre tasarlanarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu tasarımın yanı sıra menkabelerden farklı ve bağımsız olarak Hacı Bektaş-ı Velî'nin halifelerinden bazılarının menkabeleri ayrıca ele alınarak yazılmıştır.

SONUÇ

Menâkıbnâme/velâyetnâme kitapları yazıldığı zümrenin erkân ve adabının oluşmasına etkisi olan eserlerdir. Bu kitaplar yazıcılar tarafından bağlı oldukları pîrin adını takdis etme ve yüceltme; hatırasını devam ettirme ve yaşatma; inanç halkasını genişleterek taraftar kazanma gibi amaçlara dönük olarak yazılmaktadır. Bu noktadan hareketle Hacı Bektaş-ı Veli Vilâyetnâmesi de benzer sebeplerle hem mensur hem mensur-manzûm karışık hem de sadece manzum olarak yazılmış çok bilinen bir eserdir.

Manzûm Vilâyetnâme'nin yazımında sözlü birinci kültürde ayrı ayrı oluşmuş ve her biri kendi içerisinde bir olay örgüsüne sahip menkabelerin veya yazılı kültürde belli bir yapı oluşturan menkabelerin bir yazıcı tarafından yazıya geçirilmesidir. Olay, kişi, mekân ve zaman gibi öğeler yazıcı tarafından hikâye formunda inşa etme özelliği gösterir. Vilâyetnâme'nin yazımında mesnevi formunun kullanılması, sözlü kültürde aktarılan menkabe anlatma geleneğinin yazıda da tekrarlanmasından ibarettir. Sözlü kültürde ayrı ayrı bazen bir kaç bir arada anlatılan menkabeleri bunları derlemiş olan yazıcı tarafından bir araya getirilmesi olarak görülse de metin oluşturmada yazıcının belli bir katkısı söz konusudur. Yazıcının katkılarında biri derlediği menkabeleri yazıya aktarırken ağız özelliklerinden uzaklaşarak devrinin ortak şiir/yazı diline yönelmesidir. Yazıcının diğer katkısı da ayrı ayrı anlatılmış menkabeleri bir araya getirirken anlamlı bir bütünsellik oluşturmasıdır. Vilâyetnâme'deki olaylar anakroniktir yani tarihsel bir zaman süreci göstermezler. Yazıcı metin bütünselliğini sağlarken kendi anlatı mantığı içerisinde belli bir kronolojik sırayı takip ederek anlamlı bir bütünselliği meydana getirmektedir. Yazıcı, eserde anlamlı bir bütünselliği kurarken olaylarda süreklilik duygusunu uyandırabilmek için anlatıyı tek çizgилilik halinde biçimlendirmektedir. Böylece metin içerisinde zaman olarak tek çizgi ve olayların her biri de sebep-sonuç ilişkisine dayandırılmış olarak yapılır.

Sözlü kültürde ayrı ayrı anlatılar halindeyken yazıcının bu biçimlendirmesiyle yazılı kültürde, soyut gerçeklik kurgusu olarak bir üst-anlatı haline dönüşmektedir. Sözlü ortamda her biri bağımsız bir menkabe olarak anlatılırken yazıcı tarafından sözlü kaynaklardan derlenen menkabeler belli bir zaman sırasına göre düzenlenmiştir. Zaman sırası gözetilerek olaylar birbirini takip ettirilerek her yazılan menkabe bir kutu oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Böylece metninde menkabelerin her biri kendi içerisinde olay örgüsü doğurmuştur. Olay örgüsü her menkabe de kendi içerisinde çıkışlı ve inişli üçgen/yükselen ve düşen aksiyon şeklindeki olay örgüsüdür. Menkabeleri her biri kutular şeklinde peş peşe bağlayarak metni oluşturan yazıcı tek tek menkabelerden sürekliliği olan bir yapı inşa etmiş olur. Yazıcı bu yapıyı oluştururken Hacı Bektâş-ı Velî'nin hayatını yeniden kurmuş oluyor diyebiliriz. Dil zamanın tekke/tasavvuf ortamının dilidir. Bugün bize kadar ulaşmış bulunan vilâyetnâme metinleri her ne kadar sözlü kültür ortamından derlenerek yazıya aktarılmış olsalar da tam olarak sözlü kültür ürünü olmaktan çıkmışlardır. Yazılı kültür ortamına aktarılan menkabeler toplamı olan Vilâyetnâme; yazıcının, genellikle tekke ortamında bir derviş topluluğu önünde okuma/yazma bilen bir halife ya da derviş tarafından okunmak üzere yazdığı anlaşılmaktadır. Karşılıklı etkileşim içerisinde bir topluluk karşısında okunması ise ikincil sözlü kültürün ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

- Albayrak, N. (2004). *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: L&M Yayınları.
- Connerton, P (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (Alâeddin Şenel, çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çetin, N. (2012). *Edebiyat İncelemeleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). Sözlü Kültürden Yazılı Kültür Ortamına Geçiş Bağlamında Erken Dönem Osmanlı Tarihlerinden Âşıkpaşazâde'nin Epik Karakteri Üzerine Tespitler, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, Ankara: Özel sayı, 65-82.
- Çobanoğlu, Ö. (2005). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ.
- Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- Duran, H. (2007). *Alevî-Bektâşî Klasikleri Velâyetnâme*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları:369, Ankara.
- Gülerer, S. (2013). Türk Kültüründe Menâkıbnâmeler ve Menâkıbnâme Yazıcılığı, *Tarih Okulu Dergisi (Journal of History School)*, 6 (XVI), 233-262.
- Gülerer, S. (2019). *Hacı Bektaş-ı Veli'nin Manzûm Vilâyetnâmesi*, Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Goody, J. (2009). Sözlü Kültür, *Milli Folklor Dergisi*, 21(83), 128-132.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1990). *Vilâyet-nâme, Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli*, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- İlhan, M. E. (2018). *Kültürel Bellek, Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İnalçık, H. (1994). How to Read Ashik Pasha-Zade's History, *Studies in Ottoman History in Honour of Professor VL Ménege*, s.139-56.
- Noyan, B. (1996). *Hacı Bektaş-ı Veli Manzum Vilâyetnamesi*, İstanbul: Can Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2010). *Kültür Tarihî Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ong, W. J. (2007). *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözü'nün Teknolojileşmesi* (Sema Postacıoğlu Banon, çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Parlatır, İ. (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Üçüncü, K. (2011). Türkiye'de Tarih Yazımı, Vahdettin Engin, Ahmet Şimşek (Edt.). *Sözlü Tarih* (s. 435-452) İstanbul: Yeditepe Yayınevi.